

Wiesław DAWIDOWSKI OSA
(Gródek Podolski, WSD)

JAN PAWEŁ II WOBEC BADACZY ANTYKU CHRZEŚCIJAŃSKIEGO

Podjmując zagadnienie zasygnalizowane w temacie niniejszego przedłożenia napotykamy pewne trudności. W ciągu swojego ziemskiego życia, Sługa Boży, papież Jan Paweł II spotykał się z niezliczoną rzeszą teologów, filozofów i ludzi należących do szeroko rozumianego świata nauki. W tym gronie mieściło się również wielu badaczy antyku chrześcijańskiego, w tym wielu naszych rodzimych patrologów. Po drugie, zainteresowania naukowe Papieża Polaka najpierw oscylowały w kręgu zagadnień wiary i ascetyki św. Jana od Krzyża, by trwale zwrócić się ku filozofii tomistycznej, fenomenologii i etyce. Zatem zainteresowania naukowe Karola Wojtyły, jako dydaktyka, bezpośrednio i w oficjalnym zakresie, niewiele miały wspólnego z patrystyką.

Nie wydaje się zasadnym tworzenie listy naukowców, za przedmiot swojej refleksji i badań mających starożytność, z którymi spotykał się Jan Paweł II. Z punktu widzenia refleksji naukowej takie podejście posiadałoby jedynie wartość pamiętnikarskiego wspomnienia. Dlatego też w niniejszym przedłożeniu pragnę skoncentrować się na ocenach osiągnięć patrystycznych badaczy antyku, jakie dostrzegł Jan Paweł II w swoich najważniejszych przemówieniach, wygłaszanych przy różnych okazjach do tej konkretnej grupy naukowców. Dzięki niezmqrdowanemu tłumaczowi ks. prof. Stanisławowi Longoszo- wi, większość tych dokumentów jest dostępna w „Vox Patrum” (z. 4, 11 i 24-29). W ich prezentacji posługuję się prostym kluczem chronologicznym, usiłując jednocześnie wydobyc ich najistotniejsze merytorycznie treści.

1. Przemówienie do przedstawicieli *Augustinianum*. Chyba po raz pierwszy Jan Paweł II zetknął się z oficjalną, zorganizowaną reprezentacją badaczy antyku chrześcijańskiego w trakcie swojej wizyty w Instytucie Patrystycznym *Augustinianum* 7 maja 1983 roku¹; okazją była XI sesja Dni Augustiańskich

¹ Wcześniej 14 II 1980 r. Jan Paweł II spotkał się na zakończenie Roku Bazyliańskiego na audiencji prywatnej z badaczami myśli św. Bazylego i członkami Zakonu Bazyliańskiego św. Józafata oraz wygłosił przemówienie pt. *Reguła św. Bazylego skarbem mądrości chrześcijańskiej*, OsRomPol 120 (1980) nr 38, s. 1-2, tłum. S. Longosz, VoxP 2 (1982) z. 3, 273-275.

organizowana w tymże Instytucie. Papież wygłosił wówczas alokucję, w której z szacunkiem odniósł się do inicjatyw podejmowanych przez Instytut². Ojca Świętego powitali m.in. o. Teodor Tack OSA – przełożony Zakonu Augustinianów, o. Agostino Trapè OSA – ówczesny Rektor i twórca Instytutu, o. Prosper Grech OSA – jego pierwszy Rektor oraz grupa 50. profesorów na stałe związanych z tymże Instytutem i studenci. W swoim przemówieniu Papież wysoko ocenił pracę dydaktyczną i badawczą ciała pedagogicznego, profesorów świeckich i duchownych, posiadających znakomite kwalifikacje naukowe. Docenił owoce organizacji kongresów badaczy starożytności chrześcijańskiej, które gromadzą specjalistów ze wszystkich niemal kontynentów. Wyróżnił seminaria doskonalenia patrystycznego oraz wcześniejszą działalność *Cathedra Agostiniana* założonej w 1957 r. przez legendarnego Agostino Trapè OSA. W ramach tej ostatniej podjęto przeciwieście inicjatywę dwujęzycznego opracowania *Opera omnia* św. Augustyna w serii *Nuova Biblioteca Agostiniana* (NBA), które to przedsięwzięcie trwa nieprzerwanie od 1967 roku.

Ojciec Święty podkreślił też osiągnięcia o. Agostino Trapè i wskazał na wybitne zasługi innego wcześniejszego patrologa Zakonu Augustinianów, o. Antonio Casamassy (1886-1955). Ten ostatni był prekursorem współczesnych studiów nad św. Augustynem, jednym z najwybitniejszych patrologów rzymskich XX wieku, specjalistą w zakresie łacińskich Ojców Kościoła. Wykładał patrologię m.in. na Uniwersytecie Laterańskim, *Angelicum*, Propaganda Fide (*Urbanianum*) oraz Studium Zakonu Augustinianów (*Collegium S. Monica*). Był autorem wielu rozpraw patrystycznych, konsultorem Papieskiej Komisji Biblijnej i Komisji Egzaminacyjnej Kleru Rzymskiego oraz członkiem Papieskiego Komitetu Nauk Historycznych³.

Jan Paweł II docenił również różnorodność metod naukowych wykorzystywanych przez badaczy antyku. Podkreślił poznawczą wartość analiz historycznych i filologicznych. Wyraził przy tym życzenie, aby ta mozolna praca przyczyniła się do poznania Tradycji pochodzącej od Apostołów. Zaznaczył, że ze względu na konieczność zrozumienia dogmatów bądź ilustrowaniu relacji między Pismem Świętym, Tradycją i Magisterium, Kościół nie może się obejść bez studiów patrystycznych⁴.

2. Rocznica nawrócenia św. Augustyna. Do uwag metodologicznych Papież powrócił 17 września 1986 r. w przemówieniu wygłoszonym w auli Instytutu

² Por. *Alokucja do profesorów i studentów Instytutu Patrystycznego „Augustinianum”* (8 V 1982), AAS 74 (1982) 794-800, tłum. S. Longosz, VoxP 3 (1983) z. 4, 21-28; zob. też *Przemówienie Pawła VI na otwarcie Instytutu Patrystycznego „Augustinianum”* (4 V 1970), AAS 62 (1970) 423-427, tłum. S. Longosz, VoxP 3 (1983) z. 4, 15-20.

³ Por. P. Parente, *Il Padre Antonio Casamassa*, Roma 1955, cyt. za: S. Longosz, VoxP 3 (1983) z. 4, s. 23, przypis 5.

⁴ Por. *Alokucja do profesorów i studentów Instytutu Patrystycznego*, VoxP z. 4, s. 23.

Augustinianum do uczestników Międzynarodowego Kongresu Patrystycznego z okazji 1600. rocznicy nawrócenia św. Augustyna⁵. Można śmiało stwierdzić, że Kongres ten zgromadził znakomite osobistości całego ówczesnego świata patrystycznego. Trudno w tym miejscu wymienić nazwiska wszystkich 300 profesorów przybyłych z ponad 100 uniwersytetów świata. Niektórych z obecnych należy jednak przywołać, gdyż daje to obraz rozmachu i wyjątkowości wydarzenia. Obecni byli m.in. J. Ratzinger, G. Bonner (Durham, Wielka Brytania), S. Longosz (KUL, Polska), G. Madec (Paryż, Francja), A. Mandouze, R. Markus (Nottingham, Wielka Brytania), C.P. Meyer (Giessen, Niemcy), L.F. Pizzolato (Mediolan, Włochy), T. van Bavel (Louvain, Belgia), P.P. Verbraken (Maredsous, Belgia)⁶.

Przemawiając do zebranych naukowców i teologów, Ojciec Święty odniósł się przede wszystkim do swojego, wcześniej opublikowanego, Listu Apostolskiego *Augustinum Hipponensem*⁷. Papież jeszcze raz pochwalił metodę badawczą patrystyki, wiążącą temat nawrócenia z aspektami filologicznymi, historycznymi, filozoficznymi, teologicznymi i duchowymi ogromnej spuścizny literackiej niez mordowanego Doktora Łaski. Podkreślił, że badania nad antykiem chrześcijańskim są i powinny być prowadzone z perspektywy przyszłości. W ten sposób wskazał drogę rozwoju tej dyscypliny, którą niektórzy niesłusznie uważają za rodzaj archiwistyki:

„Kościół jest już obecnie u progu trzeciego tysiąclecia swej historii. Aby bezpiecznie ruszać ku przyszłości, trzeba utkwić swe spojrzenie w przeszłości, w przykładzie i nauce swoich Ojców i swoich Doktorów, a na naczelnym miejscu należy wśród nich wymienić św. Augustyna”⁸.

Idąc tym tropem, Jan Paweł II z życzliwością odniósł się do aspiracji naukowych, usiłujących odczytywać doktrynę św. Augustyna z perspektywy przyszłości.

Wprawdzie papieskie przemówienie koncentrowało się wyłącznie na osobie św. Augustyna, ale można założyć, że zawiera ono również przesłanki do metody studiów patrystycznych w ogólności. Stąd uogólniając to, co Autor mówił o studiach nad Doktorem Łaski, stwierdzamy, że drogocennym przekazem Ojców Kościoła dla współczesności i terażniejszości jest w wielu wypad-

⁵ Por. Przemówienie: *Św. Augustyn Ojcem cywilizacji chrześcijańskiej (Alocutio ai partecianti ai lavori del Congresso su S. Agostino)*, AAS 79 (1987) 519-525; OsRom 126 (1986) nr 218, s. 6, tłum. S. Longosz, VoxP 6 (1986) z. 11, s. 433-440.

⁶ Por. *Atti del Congresso Internazionale su S. Agostino nel XVI Centenario della Conversione* (Roma, 15-20 IX 1986), t. 1, SEA 24, Roma 1987, s. 9.

⁷ Por. *Augustinum Hipponensem*, AAS 79 (1987) 137-170, przekład: OsRomPol 7 (1986) nr 9, s. 3-9, przedruk: VoxP 8 (1988) z. 14, 7-46.

⁸ Przemówienie: *Św. Augustyn Ojcem cywilizacji chrześcijańskiej. Przemówienie do uczestników Międzynarodowego Kongresu Augustyńskiego, obradującego w Rzymie w 1600. rocznicę nawrócenia św. Augustyna*, VoxP z. 11, s. 435.

kach ich doświadczenie nawrócenia. We wszystkich zaś osobach Ojców Kościoła uwydatnia się służba prawdzie objawionej, służba człowiekowi rozdartej pomiędzy różnymi fałszywymi filozofiami i doktrynami, a także odkrywanie zmysłu historii. Papież zaznaczył, że myśli te odzwierciedlają uznanie, jakim darzy pracę badaczy antyku chrześcijańskiego oraz pragnienie utwierdzenia ich w tych studiach⁹.

Inne analogiczne spotkanie z badaczami antyku chrześcijańskiego miało miejsce 14 listopada 1987 r., kiedy to Jan Paweł II spotkał się na zakończenie Roku Augustiańskiego z uczestnikami pierwszego międzynarodowego sympozjum, poświęconego duchowości augustiańskiej. W spotkaniu tym, obok przedstawiceli życia konsekrowanego, wzięli udział m.in. A. Zumkeller, L. Verheijen, T. van Bavel i inni. Również podczas tego spotkania Papież wygłosił okolicznościowe przemówienie nt. *Św. Augustyn pewnym przewodnikiem w zgłębianiu komunii z Bogiem*¹⁰.

3. Spotkanie z Instytutem *Sources Chrétiennes*. Okazją tego spotkania, które miało miejsce 30 października 1993 r., była 50. rocznica istnienia szacownego Instytutu *Sources Chrétiennes*, którego filarami byli trzej mistrzowie ówczesnej patrystyki i teologii: H. de Lubac SJ, J. Daniélou SJ i C. Mondésert SJ. W spotkaniu uczestniczyło ok. 100 pracowników naukowych tego Instytutu – trudno znów wymienić wszystkich, wystarczy więc powiedzieć, że byli tam obecni m.in. Jean-Noël Guinot, o. Aimé Solignac oraz inni autorzy i autorki ogromnej kolekcji dzieł Ojców Kościoła, opracowywanych krytycznie oraz tłumaczonych z wielką starannością i pieczołowitością na język francuski.

Jan Paweł II, przemawiając do zebranych pracowników naukowych nt. *Pisma patrystyczne świadectwem wiary Kościoła*, po raz kolejny wyraził swoje zadowolenie z rozwoju badań patrystycznych we współczesności¹¹. Bodaj po raz pierwszy Ojciec Święty wyraził *expressis verbis* swój stosunek emocjonalny do badań nad antykiem chrześcijańskim:

„Rozwój studiów patrystycznych leży mi na sercu, ponieważ prawdziwa formacja inteligencji chrześcijańskiej musi stale odwoływać się do tradycji naszych ojców w wierze”¹².

To proste zdanie stanowić może niejako kwintesencję podejścia Papieża Polaka do spuścizny Ojców Kościoła i nieustannych próbach odczytania ich na nowo.

Wielkie uznanie w oczach Papieża znalazła praca translatorska i publicystyczna Lyońskiego Instytutu. Warto w tym miejscu przypomnieć, że 50-lecie

⁹ Por. tamże 2-5.

¹⁰ Tekst tego przemówienia por. AAS 80 (1988) 656-658.

¹¹ Por. *Przemówienie do pracowników Instytutu „Sources Chrétiennes”*, OsRomPol 15 (1994) nr 2, 32-33, przedruk: VoxP 13-15 (1993-1995) z. 24-29, 7-9.

¹² Tamże 1, VoxP z. 24-29, s. 7.

legendarnego Instytutu zostało uczczone krytycznym wydaniem i nowym francuskim przekładem *Żywota św. Antoniego* autorstwa św. Atanazego Aleksandryjskiego¹³; był to 400. tom serii. Ojciec Święty umiejscowił dorobek *Sources Chrétiennes* w wielkiej tradycji wydawniczej benedyktyńskich Maurynów i J.P. Migne'a. Wysoko też ocenił obecną metodę badań oraz trudu nad opracowywaniem krytycznych tekstów i tłumaczeń: docieranie do oryginalnego brzmienia tekstu (często na podstawie wielu rękopisów), wierność przekładu, obfity aparat krytyczny, indeksy, wstępy i obszernie noty wyjaśniające.

Jan Paweł II wskazał przy tym na trzy, wybitnie chrześcijańskie cechy, charakteryzujące współczesnych patrologów i historyków starożytności chrześcijańskiej: pokora, cierpliwość i wytrwałość. Zachęcił do kontynuacji wydawania pism Ojców, gdyż ułatwiają one refleksję nad tajemnicami życia Jezusa Chrystusa. Wskazując na *communio sanctorum* wyraził życzenie, aby święci Ojcowie Kościoła Zachodniego i Wschodniego towarzyszyli patrologom w ich badaniach naukowych.

4. Niektóre promocje patrologów za pontyfikatu Jana Pawła II. Uznanie Jana Pawła II wobec badaczy antyku chrześcijańskiego wyrażało się nie tylko w okolicznościowych przemówieniach, ale także w niektórych relacjach i decyzjach personalnych. Jan Paweł II kreował na kardynałów nestorów patrystyki europejskiej – H. de Lubaca SJ (1983) oraz niemal na łożu śmierci Y. Congara SJ (1994). Ważną postacią był również Alois Grillmeier, autor monumentalnej chrystologii, współpracownik biskupa Wojtyły na Soborze Watykańskim II: Jan Paweł II wyniósł go do godności kardynalskiej w 1994 roku. Wielką estymą darzył Jan Paweł II o. Claude'a Mondéserta oraz o. Agostino Trapè. Ten ostatni, wielokrotnie wymieniany przez Papieża, był wieloletnim konsulatorem wielu dykasterii watykańskich m.in. Kongregacji Doktryny Wiary i Sekretariatu Stanu. Wyróżnieni zostali przez Papieża także o. Prosper Grech, biblista i hermeneuta oraz o. Nello Cipriani, augustynolog, którzy zostali mianowani członkami Kongregacji Doktryny Wiary. Z polskich patrologów należy z pewnością wymienić bpa Jana Śrutwę, byłego rektora KUL, którego Jan Paweł II mianował najpierw biskupem pomocniczym lubelskim (1984) a później biskupem ordynariuszem zamojsko-lubaczowskim (1992) oraz ks. dra Piotra Libere, którego mianował biskupem pomocniczym katowickim (1996). Wspomnieć wreszcie wypada ciepłe relacje Jana Pawła II z prof. Zofią Abramowiczówną i prof. Leokadią Małunowiczówną, które to przyjaźnie zaowocowały szeroką korespondencją. Wysoko cenił również ks. prof. Mariana Michalskiego, a także ks. prof. Marka Starowieyskiego i ks. prof. Stanisława Longosza, których gościł na śniadaniach i nazywał po imieniu patrologami, a tego drugiego jako świeżo upieczonego doktora nauk patrystycznych na

¹³ Por. *Vie d'Antoine par Athanase d'Alexandrie*, ed. G.J.M Bartelnik, SCh 400, Paris 1994.

Augustinianum, jeszcze jako kardynał krakowski, polecił (1978) ks. bpowi Jerzemu Ablewiczowi do zakładania Instytutu Patrystycznego w Tarnowie.

Na podstawie przedstawionych dokumentów papieskich można wyciągnąć wniosek, że Ojciec Święty Jan Paweł II wykazywał wielkie zainteresowanie pracami badawczymi współczesnych patrologów. Uważał, że ich praca stanowi pomost pomiędzy życiodajnymi źródłami poznania teologicznego, Pisma Świętego i Tradycji Ojców, a nieznanym brzegiem trzeciego milenium chrześcijaństwa. Trzy ważne oficjalne spotkania Papieża, z przedstawicielami światowej patrystyki, stały się przyczynkiem do dalszego zainteresowania szeroko pojmowanymi studiami patrystycznymi. Wystarczy nadmienić, że na Instytucie Patrystycznym *Augustinianum* w ostatnich latach wyraźnie zwiększyła się liczba polskich studentów, a zainteresowanie Ojcami Kościoła wciąż rośnie.

Nie będzie chyba nadużyciem stwierdzenie, że najważniejsze przesłanie, jakie *implicite* skierował Jan Paweł II do współczesnych patrologów podyktowane było jego pasterską troską o kondycję Kościoła. Jeżeli w zdeformowanym i chaotycznym świecie współczesnej teologii i filozofii katolickiej istnieje coś, co jest w stanie przywrócić równowagę i harmonię, to jest to nauka Ojców Kościoła. Gwarantuje ona poruszanie się w jednym strumieniu Tradycji, zachowanie jedności Kościoła przy jednoczesnym respektowaniu pluralizmu badań i poszukiwań naukowych.

JOHN PAUL II IN RELATION WITH SCHOLARS OF CHRISTIAN ANTIQUITY

(Summary)

Anyone undertaking a task to describe an attitude of John Paul II towards scholars of antiquity faces two problems: the innumerable mass of people he met throughout his life carrier and his personal scholar path which was not primarily patristic. He went from John of the Cross, Thomas Aquinas, Max Scheller towards contemporary phenomenology. Yet, „the Polish Pope” was gradually getting more and more interested in patristic studies. This article is a short study in Wojtyła’s understanding of the work, the method and the tasks of contemporary patrologists. In an allocution to the representatives of the Institute *Sources Chrétiennes*, John Paul II declared that the development of patristic studies stayed in the bottom of his heart, for a credible formation of Christian intelligentsia, must always appeal

to the fathers of our faith. Consequently, he considered patristic scholars' work, as a bridge between life giving sources of theological knowledge i.e. Holy Scripture, Tradition of the Fathers and still unknown bank of the third millennium. Holy Father appraised and highly estimated historical-critical method applied in patristic studies. To understand the meaning of dogmas, the relation between the Holy Scriptures, Tradition and Magisterium, the Church cannot withhold from studies in antiquity. Humility, patience and perseverance are the most distinguished Christian virtues that should characterize scholars of antiquity. To a certain degree, Pope's esteem towards patristic scholars, was noticeably accentuated by numerous nominations of the most distinguished patristic scholars to the honor of episcopate.

The main message that John Paul II implicitly directed towards contemporary scholars of antiquity seemed to concentrate on pastoral dimension and reduced to a one phrase. If there is anything that, in the deformed and chaotic world of contemporary theology and philosophy, could reconstitute harmony and balance, it is the teaching of the Fathers of the Church.